

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.33

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.1.25>

СТЕПАНЕНКО С.В., ВОЛКОВ Є.М.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНИМ ПУБЛІЧНИМ ПРАВОМ
ТА ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ НАНЕСЕНИХ ДЕРЖАВІ ТА НАРОДУ УКРАЇНИ
РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ****LIABILITY UNDER INTERNATIONAL PUBLIC LAW AND COMPENSATION
FOR DAMAGES CAUSED TO THE STATE AND PEOPLE OF UKRAINE
BY THE RUSSIAN AGGRESSOR**

У роботі розглянуто концептуальні засади міжнародного публічного права. Доведено, що ключовою його галуззю є саме, гуманітарне право.

Досліджено основні міжнародні принципи права в галузі прав людини і міжнародного гуманітарного права, закріплені у міжнародно-правових документах. Акцентовано увагу на тому, що ключовою проблемою є робота над притягненням до відповідальності керівництва рф. Аргументовано що реалізувати на практиці все це можна буде лише після падіння кремлівського режиму.

Методологічною основою роботи є загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, спрямовані на отримання достовірних результатів, а саме: сукупність прийомів аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів, документів органів державної влади, громадських організацій, матеріалів періодичних видань та Інтернет-джерел.

Використано наступні наукові методи: історичний – для дослідження наукової періодизації історії міжнародного права та теорії виникнення міжнародного права; структурно-функціональний – для з'ясування ролі функцій міжнародного права, – це способи та форми впливу міжнародного права на міжнародні відносини, які зумовлені об'єктом, предметом і методом правового регулювання, правами та обов'язками суб'єктів і його джерелами. Головною функцією міжнародного права є забезпечення нормального функціонування міждержавної системи в межах, визначених нормами міжнародного права. Порівняльний – для зіставлення досвіду міжнародно-правової відповідальності. Це сукупність правових відносин, що виникають у зв'язку з правопорушенням, вчиненим якою-небудь державою чи іншим суб'єктом міжнародного права, чи через збитки, заподіяні однією державою іншій.

Міжнародно-протиправне діяння суб'єкта тягне його міжнародно-правову відповідальність.

Ознаками, що характеризують міжнародну відповідальність, є такі:

- полягає в застосуванні до держави-правопорушниці санкцій міжнародно-правових норм;
- настає за здійснення міжнародного правопорушення;
- спрямована на забезпечення міжнародного правопорядку;
- пов'язана з визначеними негативними наслідками для правопорушника;

© СТЕПАНЕНКО С.В. – доктор наук з державного управління, професор кафедри загально-правових дисциплін (Одеський державний університет внутрішніх справ) <https://orcid.org/0009-0006-5379-9065>

© ВОЛКОВ Є.М. – аспірант (Класичний приватний університет)

– реалізується в міжнародних правоохоронних правовідносинах, що виникають між державою-правопорушницею і потерпілою державою, а іноді між державою-правопорушницею і міжнародним співтовариством.

У сучасному міжнародному праві виокремлюють окрему галузь – міжнародне гуманітарне право, що спрямоване на захист жертв збройних конфліктів. Визначено, що недозволеними засобами ведення війни є всі види зброї, застосування яких суперечить принципам і нормам міжнародного права, що діє під час війни. Відзначено ключові аспекти досвіду створення міжнародних трибуналів. Наголошено на тому, що практика міжнародних трибуналів повинна позбавитися традиційних процесів з притягнення до відповідальності.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, відповідальність, злочини, держава, народ, відшкодування збитків, Міжнародний Суд, трибунал.

The work examines the conceptual principles of international public law. It has been proven that humanitarian law is its key branch.

The main international principles of law in the field of human rights and international humanitarian law, enshrined in international legal documents, were studied. Attention is focused on the fact that the key problem is the work on bringing the leadership of the Russian Federation to justice. It is argued that it will be possible to implement all this in practice only after the fall of the Kremlin regime.

The methodological basis of the work is general scientific and special research methods aimed at obtaining reliable results, namely: a set of methods of analysis of scientific literature, regulatory and legal acts, documents of state authorities, public organizations, materials of periodicals and Internet sources.

The following scientific methods were used: historical – for the study of the scientific periodization of the history of international law and the theory of the emergence of international law; structural-functional – to clarify the role of the functions of international law, are the ways and forms of influence of international law on international relations, which are determined by the object, subject and method of legal regulation, the rights and obligations of subjects and its sources. The main function of international law is to ensure the normal functioning of the interstate system within the limits defined by the norms of international law. Comparative – to compare the experience of international legal responsibility. This is a set of legal relations that arise in connection with an offense committed by any state or other subject of international law, or due to damages caused by one state to another.

The subject's internationally illegal act entails his international legal responsibility.

The signs characterizing international responsibility are as follows:

- consists in applying the sanctions of international legal norms to the offending state;
- occurs for the commission of an international offense;
- aimed at ensuring the international legal order;
- associated with certain negative consequences for the offender;
- is implemented in international law enforcement relations that arise between the offending state and the victimized state, and sometimes between the offending state and the international community.

In modern international law, a separate branch is distinguished – international humanitarian law aimed at protecting victims of armed conflicts. It was determined that all types of weapons, the use of which contradicts the principles and norms of international law in force during war, are impermissible means of waging war. The key aspects of the experience of creating international tribunals were noted. It is emphasized that the practice of international tribunals should get rid of traditional prosecution processes.

Key words: international humanitarian law, responsibility, crimes, state, people, damages, International Court, tribunal.

Постановка проблеми. Термін «міжнародне публічне право» закріплений у статті 38 Статуту Міжнародного суду ООН, а також резолюції Генеральної Асамблеї ООН про прогресивний розвиток міжнародного права та його кодифікацію від 11 грудня 1946 р.

Проте, у Статуті ООН вживається термін «міжнародне право» [1].

Міжнародне право – сукупність норм, що виникають внаслідок угоди між державами, що досягається в результаті взаємних поступок та компромісів, з метою підтримання міжнародного правопорядку та організації усіх форм спілкування між державами, реалізація яких забезпечена заходами вимушеного характеру.

Мета статті. Предметом дослідження є відповідальність за міжнародним публічним правом та відшкодування збитків нанесених державі та народу України російським агресором.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх праць присвячених даній проблематиці можна відзначити роботи Ф.Кірша, М.Шарфа, О.Чубінідзе, Б.Ференца. Крім того зазначають також на увагу праці таких вчених як: Р.Адельханян, І.Бліщенко, А.Капта, А.Піонтковський, П.Фріс та ін.

Виклад основного матеріалу. Міжнародне публічне право – це особлива правова система, що складається з юридичних принципів і норм, які регулюють відносини між державами, а також між іншими учасниками міжнародних відносин у політичній, економічній, культурній та інших галузях. Сфера дії міжнародного права – сфера застосування міжнародно-правових засобів і способів впливу на об'єкт міжнародно-правового регулювання.

Види:

– суб'єктна сфера – обумовлена колом суб'єктів міжнародного права;

– об'єктна сфера – обумовлена колом регульованих міжнародно-правових відносин, які є об'єктом міжнародного права;

– просторова сфера – територіальна.

Суб'єктна сфера дії включає в себе:

– держави;

– народи і нації, що борються за незалежність;

– міжнародні організації та інші похідні суб'єкти міжнародного права.

Об'єктна сфера дії міжнародного права – це коло регульованих міжнародно-правових відносин, що є об'єктами міжнародного права.

Об'єкт міжнародних правовідносин – усе те, з приводу чого суб'єкти міжнародного права вступають у правовідносини на основі принципів і норм міжнародного права. Такими об'єктами можуть бути матеріальні і нематеріальні блага, дії або стримування від дій.

Предмет міжнародного права – це міжнародні правовідносини взагалі, а об'єкт – це міжнародні правовідносини, що стосуються якогось конкретного питання, точніше, ті, що регулюють якісь конкретні дії або бездіяльність.

Просторова сфера дії міжнародного права може включати сухопутні, морські, повітряні або космічні простори або конкретні простори з позиції географії або державної приналежності.

Особливості міжнародного права, що засвідчують його обов'язкову силу:

– виконання норм міжнародного права забезпечується системою міжнародно-правових санкцій;

– створення універсального органу вирішення міжнародних спорів – Міжнародного суду ООН;

– важливу роль у забезпеченні дотримання норм міжнародного права відіграє взаємність;

– держави дотримуються норм міжнародного права, оскільки факти їх недотримання будуть засуджені міжнародною спільнотою і в кінцевому результаті держава-порушник може опинитися в міжнародній ізоляції;

– держави завжди, вчиняючи ті чи інші дії на міжнародній арені практично, намагаються аргументувати їх з точки зору міжнародного права;

– більшість конституцій, які прийняті впродовж останніх 30-40 років, містять посилання на норми міжнародного права, що теж підтверджує юридично обов'язковий характер норм цієї галузі права. [1].

Публічне право регулює правовідносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Воно регламентує найбільш глобальні сфери правовідносин, до числа яких можна віднести питання міжнародного співробітництва у галузі забезпечення миру й безпеки, забезпечення прав людини, охорони навколишнього середовища.

У міжнародному праві немає терміну давності щодо відповідальності за міжнародні злочини.

Протиправні діяння в міжнародному публічному праві та їх класифікація.

За характером наслідків і ступенем виділяють такі основні види:

- ординарні міжнародні правопорушення;
- серйозні міжнародні правопорушення;
- найтяжчі міжнародні правопорушення.

Суб'єктами міжнародно-правової відповідальності є тільки суб'єкти міжнародного публічного права. У визначених випадках ними можуть стати фізичні особи, наприклад, при здійсненні ними злочинів проти людства. Існує два види суб'єктів правовідносин, що виникають у випадку міжнародно-правової відповідальності: *суб'єкти міжнародного правопорушення і суб'єкти міжнародних претензій*.

До першого відносяться держави-правопорушники, що безпосередньо несуть міжнародно-правову відповідальність.

До другого відносяться потерпілі в результаті здійснення міжнародного правопорушення. У широкому розумінні це ті, хто вимагають відшкодування заподіяного правопорушенням збитку чи вживають заходів відносно держави-правопорушника. Суб'єктами міжнародного правопорушення можуть бути і міжнародні організації.

Види та форми відповідальності в міжнародному публічному праві.

Нематеріальна (політична) відповідальність настає за приниження честі, гідності та престижу потерпілої сторони (держави чи міжнародної організації).

Матеріальна відповідальність настає у двох випадках – коли правопорушення заподіяло матеріальну шкоду іншим суб'єктам або коли така шкода заподіяна правомірними діями.

Спеціальним різновидом матеріальної відповідальності є **об'єктивна матеріальна відповідальність**. Тобто відповідальність за правомірні дії. Зміст такої відповідальності полягає, з одного боку, в обов'язку держави на підставі міжнародних договорів чи рішень міжнародних судових органів відшкодувати шкоду, заподіяну їх правомірною діяльністю, а з іншого – у праві потерпілих сторін вимагати відшкодування такої шкоди.

Санкції щодо російської федерації та персональні спеціальні обмежувальні заходи, спрямовані на припинення агресії рф проти України.

Міжнародні санкції щодо росії, що почали застосовуватись у 2014 році – політичні та економічні заходи, направлені на припинення агресії росії проти України; складова міжнародної реакції на збройну агресію росії проти України.

Закон України «Про санкції» прийнятий 14 серпня 2014 року з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності. Закон передбачає, що санкції можуть застосовуватись з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. В умовах російсько-української війни Закон спрямовано саме проти рф. Санкції можуть бути секторальними (щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб певного виду діяльності) або персональними (щодо фізичних або юридичних осіб, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність). [2].

Санкції застосовуються до держави чи особи, якщо їх дії:

- створюють реальні та/або потенційні загрози національним інтересам, національній безпеці, суверенітету і територіальній цілісності України;
- сприяють терористичній діяльності;
- порушують права і свободи людини і громадянина, інтереси суспільства і держави;
- призводять до окупації території, експропріації чи обмеження права власності, завдання майнових витрат, створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.

Пропозиції щодо санкцій виносяться на розгляд Ради національної безпеки та оборони України Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, Національним банком України, Службою безпеки України. Рішення щодо секторальних санкцій приймається РНБО, вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин постановою Верховної Ради України. Рішення щодо персональних санкцій приймається РНБО та вводиться в дію указом Президента України. Рішення про скасування санкцій приймається органом, що їх прийняв, у разі якщо застосування санкцій привело до досягнення мети їх застосування.

Міжнародне гуманітарне право – це система юридичних норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів. Які забороняють або обмежують використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечують права індивіда в цей час і встановлюють міжнародно-правову відповідальність за їх порушення. [3].

До основних **джерел** міжнародно-правового регулювання збройних конфліктів належить так зване «**право Женеви**» (Женевські конвенції 1949 року: про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях; про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли аварію корабля, зі складу збройних сил на морі; про поводження з військовополоненими; про захист цивільного населення під час війни; Додаткові протоколи до них 1977 року) і «**право Гааги**» (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років про закони і звичаї сухопутної війни, про відкриття воєнних дій, про права й обов'язки нейтральних держав і осіб у разі сухопутної і морської війни, Гаазька конвенція про обов'язки нейтральних держав і осіб у разі сухопутної і морської війни, Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.) [4].

Принципи міжнародного гуманітарного права:

- гуманізація збройних конфліктів;
- обмеження воюючих сторін у методах і засобах ведення війни;
- міжнародний правовий захист жертв війни;
- охорона цивільних об'єктів і культурних цінностей, захист інтересів нейтральних держав;
- дії військових з'єднань з підтримання громадського порядку ґрунтуються на повазі прав людини;
- заборона завдання шкоди противнику, яка несумісна з метою війни – знищення або послаблення його могутності.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) накладає рівні зобов'язання на обидві сторони в конфлікті. Проте не надає будь-якого правового статусу залученим у конфлікт збройним опозиційним групам.

Засоби ведення війни – зброя та інші засоби, що застосовуються збройними силами воюючих сторін для завдання шкоди і поразки противникові. **Методи ведення війни** – порядок і способи використання засобів ведення війни.

Недозволеними засобами ведення війни є всі види зброї, застосування яких суперечить принципам і нормам міжнародного права, що діє під час війни. Заборонено вбивати, завдавати поранень або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Заборонено віддавати наказ не залишати нікого в живих, погрожувати цим противнику або вести воєнні дії таким чином.

Міжнародне кримінальне право – це галузь міжнародного публічного права, яка складається з принципів і норм, що регулюють співробітництво держав у боротьбі з міжнародними злочинами та злочинами, що мають міжнародний характер.

Принципи міжнародного кримінального права:

- заборона агресивної війни;
- невідворотність покарання за вчинення будь-якого діяння, що розглядається міжнародним правом як злочинне;
- незастосування строків давності до військових злочинів та злочинів проти людяності;
- якщо держава не встановлює відповідальності за діяння, віднесені міжнародним правом до злочинів проти миру і людства, це не є підставою звільнення винної особи від міжнародної кримінальної відповідальності;
- виконання злочинного наказу або посадове становище особи, що вчинила міжнародний злочин, не звільняє її від персональної відповідальності;
- будь-яка особа, звинувачена у вчиненні міжнародного злочину чи злочину міжнародного характеру, має право на справедливий розгляд своєї справи у суді;
- забезпечення прав людини при притягненні особи до міжнародної кримінальної відповідальності.

Відповідальність фізичних осіб за міжнародні злочини найчастіше настає за умови, що їхні злочинні дії пов'язані зі злочинною діяльністю держави. Офіційний статус особи (голова держави, уряду тощо) не звільняє її від кримінальної відповідальності. Принцип міжнародного права, який в окремих випадках захищає представника держави, не може бути застосований до дій, які засуджуються як злочинні за міжнародним правом. Порушення міжнародного права породжує індивідуальну відповідальність. Саме люди, а не абстрактні організації, вчинюють злочини, зупинення яких необхідне як санкція міжнародного права. Серед цілей індивідуальної

кримінальної відповідальності за порушення норм міжнародного права слід назвати, саме мету покарання винної особи у скоєнні міжнародного злочину у вигляді застосування до неї конкретних негативних наслідків, передбачених санкціями норм міжнародного права. Важливою метою кримінального відповідальності є превенція – тобто запобігання повторення скоєного злочину.

На відміну від міжнародних злочинів, злочини міжнародного характеру – це протиправні діяння, які зазіхають на міжнародні відносини, міжнародний правопорядок, тобто зачіпають інтереси декількох держав, але вчиняються індивідами поза зв'язком з політикою якої-небудь держави, для досягнення власних інтересів. За скоєння злочинів міжнародного характеру фізичні особи несуть відповідальність за внутрішнім кримінальним правом.

Парламентська Асамблея Ради Європи (ПАРЄ) прийняла резолюцію про необхідність створення Міжнародного криміналу для військово-політичного керівництва російської федерації щодо воєнних злочинів росії в російсько-українській визвольній війні. Асамблея назвала війну рф проти України «безпрецедентною атакою на мир, безпеку та міжнародне право». Це стало можливим після побаченого світом, того що залишили після себе російські окупаційні війська на звільнених українськими захисниками територіях: в Бучі, Ірпені, Маріуполі, Харкові, Чернігові та багатьох інших містах і селищах по всій Україні. Потрібно позбавити росію права вето в Радбезі ООН, – зазначив глава Офісу Президента України. Під час візиту Генерального секретаря ООН до Києва росія обстріляла столицю ракетами. Це доказ того, що потрібна швидка перемога над рф і навколо України має об'єднатися весь цивілізований світ. Маємо діяти швидко. Більше зброї, більше зусиль по вирішенню гуманітарних питань, більше допомоги. Бо щодня Україна платить велику ціну за захист демократії та Свободи. І в цій боротьбі ми не можемо програти. На кремлівських інформаційних каналах пропагандисти вже почали активно обговорювати наслідки поразки росії проти України. Маргарита Симонян попередила що в разі програшу у війні їх всіх чекає Гаазький трибунал.

Також в росії з'являється розуміння того що Україна може відвоювати тимчасово окупований Крим і визнання що росії нема чого протиставити Україні на полі бою і тому вона знищує критичну цивільну інфраструктуру. Побачити путіна на лаві підсудних в Гаазі українці мріють ще з 2014 року, коли росія анексувала крим і створила квазі – республіки на Донбасі. А з 24 лютого 2022 року підстав для цього стало набагато більше. Посадити на лаву підсудних крім російського диктатора необхідно і все вище воєнно-політичне керівництво країни: і міністра оборони Шойгу, і главу МЗС Лаврова, секретаря Ради безпеки рф Патрушева і звісно його заступника Медведєва в цьому списку і всі пропагандисти, які роками промивали розум росіянам.

На думку правознавців, реалізовувати на практиці всі ці мрії можна буде лише після падіння кремлівського режиму. По суті всі міжнародні трибунали які працювали до цього завжди відбувалися тоді коли проходила зміна правлячого режиму. Так було з гітлерівськими нацистами, так судили президента Югославії Мілошевича і його генералів. Самий найкращий варіант це міжнародний суд під егідою ООН, який би передбачав визнання рішення суду всіма країнами учасницями ООН.

Тобто в разі винесення обвинувального вироку всі країни ООН були б зобов'язані на своїй території або виконати вирок або передати у відповідні органи юстиції цих людей для виконання покарання. Робота над притягненням до відповідальності керівництва рф розпочалася з перших днів після вторгнення. Ще 16 березня міжнародний суд ООН вимагав щоб москва зупинила військові дії на території України. Але зрозуміло що росія відмовилася виконати ці вимоги. Тоді прес секретар путіна пєсков заявив що росія не може взяти до уваги ці вимоги, бо в міжнародному суді є таке поняття як згода сторін. А тут ніякої згоди звісно бути не може сказав спікер кремля.

Якщо мова йде про відповідальність конкретних осіб за злочини на території України, то тут головну роль відіграє міжнародний кримінальний суд. Цей суд розпочав розслідувати злочини на території України після всього декількох днів після вторгнення в Україну по зверненню більше 40 країн учасниць Римського статуту на основі яких його було засновано. росія теж була співучасником цього суду, але кремль свій підпис під цим статутом відізвав ще в 2016 році.

Розслідування міжнародним кримінальним судом ведеться досить активно. Прокурор суду Карім Хан відвідував Україну в тому числі і прифронтові регіони. В цілому міжнародний кримінальний суд займається чотирма видами правопорушень: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини і злочини агресії. Зараз зусилля міжнародної спільноти зосереджені над створенням єдиного органу міжнародного трибунала над росією. Він чимось може нагадувати міжнародний трибунал по Югославії.

Президент Єврокомісії Урсула Фон Дер Ляен запропонувала створити при підтримці ООН спеціалізований суд для розслідування російських злочинів і переслідування за них. Про створення подібного трибуналу неодноразово казав Президент України Володимир Зеленський за його словами Україна вже співпрацює з багатьма країнами і організаціями щоб кожен російський вбивця отримав заслужене покарання. Щоб була відповідальність за агресію потрібен спеціальний трибунал у доповнення до міжнародного кримінального суду. І Україна робить все щоб створити такий трибунал. В кремлі, зрозуміло, що відразу відкинули пропозицію ЄС по трибуналу. пєсков як завжди звинуватив захід в тому, що він начебто не реагував на злочини з боку України.

Власне кажучи думка росії вже абсолютно не важлива в Гаазі вже запущено процес по створенню спеціального міжнародного трибуналу над путіним і всім військово-політичним керівництвом росії. Муніципалітет Гааги вже розпочав шукати місце для суду над кремлівським диктатором і його соратниками. Але є один важливий момент для створення трибуналу потрібне рішення Ради безпеки ООН, тому ніхто й не мав сумнівів, що москва скористається своїм правом вето і обов'язково заблокує створення трибуналу на Радбезі ООН. Та це можна буде зробити через Генеральну Асамблею ООН, де більше 2/3 країн світу не підтримує дії росії. Є трибунали які створюються Радбезом ООН. Ми просимо створити трибунал без рішення Радбезу ООН, такого раніше ніколи не було, але в нас іншого виходу немає. Існують опції створити гібридний суд. Це коли юрисдикція над певною справою передається вже існуючому суду. Зазначив міністр юстиції України Денис Малюска.

Як повідомляє британське видання Gardien в Штаб квартирі ООН вже підготовлено проект резолюції ООН про створення міжнародного трибуналу для притягнення керівництва росії до відповідальності за злочини агресії проти України проект документа пропонує створення трибуналу по типу Нюрнберзького.

Важливо розуміти що в першу чергу повинні пройти всі процедури пов'язані з доказуванням вини і засудженням через певну судову інстанцію після цього ордер на арешт цих людей не має строків давності. Світова практика свідчить, коли затримували осіб за схожі злочини через 20-30 років на територіях інших держав і передають правосуддю. Після чого вони йдуть на пожиттєве або довгі строки відбуття покарання.

Висновки та перспективи подальших досліджень в зазначеному напрямі. Дуже приблизний і попередній підрахунок збитків нанесених державою агресором нашої країні за весь період війни може становити за деякими підрахунками від 1 до 3-4 трл. дол. або євро, що і має стати предметом подальших розвідок в зазначеному напрямі.

Список використаних джерел:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН; Статут, Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: <https://www.rada.gov.ua>
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: <https://www.rada.gov.ua>
3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; ООН; Конвенція, Міжнародний документ, Заява від 21.12.1965. URL: <https://www.rada.gov.ua>
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: <https://www.rada.gov.ua>
5. Європейська соціальна хартія (переглянута); Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996. URL: <https://www.president.gov.ua>
6. Рамкова конвенція про захист національних меншин; Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 01.02.1995. URL: <https://www.president.gov.ua>
7. Віденська конвенція про право міжнародних договорів ООН; Конвенція, Міжнародний документ, Заява від 23.05.1969. URL: <https://www.president.gov.ua>
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: <https://www.president.gov.ua>
9. Загальна декларація прав людини; ООН; Декларація, Міжнародний документ від 1948. URL: <https://www.rada.gov.ua>